

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

M. Fabii Quintiliani Institutionum Oratoriarum Libri Duodecim

Summa diligentia ad fidem vetustissimorum codicum recogniti ac restituti

Quintilianus, Marcus Fabius

Lugd. Batav. ; Roterodami, 1665

Cap. III. De finitione.

urn:nbn:de:hbz:466:1-12945

mo fecerit. Id enim est, an male facere voluerit. ¹ Ordo quoque rerum aut affert aut detrahit fidem, multo scilicet magis res prout congruunt, aut repugnant. Sed hæc nisi in ipso complexu causarum non deprehenduntur. Quærendum tamen semper, quid cui connectatur, & quid cui consentiat.

Iocus an voluerit, sed etiam an potuerit. Inde enim (ut antea docuit Fab.) colligitur an speraverit. Turneb.

¹ *Ordo quoque.] Præter superiora dispositionis præcepta, ait ordinem esse*

quendam cuiusque rei proprium & nativum, qui pender à naturali quodam rei ductu, nec potest ullis comprehendi præceptis. Hac de re pauca scripsit in *cap. de nar. Idem.*

C A P. I I I.

De finitione.

SEquitur conjecturam *finitio*. Nam qui non potest dicere ⁴ nihil fecisse, proximum habebit ut dicat, non id fecisse quod objicitur. Itaque plerunque legibus iisdem quibus conjectura, versatur, ¹ defensionis tantum genere mutato: ut in *furtis, depositis, adulteriis*: Nam quemadmodum dicimus, *non feci furtum, non accepi depositum, non commisi adulterium*: ita, non est hoc furtum, non est hoc depositum, non est hoc adulterium. Interim à qualitate ad finitionem descenditur, ² ut in actionibus *dementia, mala tractationis, reipub. læsæ*. In quibus si recte facta esse quæ objiciuntur, dici non potest, illud succurrit, Non est hoc dementem esse, male tractare, reipub. lædere. *Finitio igitur est rei propositæ propria & dilucida & breviter comprehensa verbis enunciatio.* ³ Constat maxime, sicut est dictum genere, specie, differenti-

¹ *Defensionis tantum genere mutato.] Nam in conjectura simpliciter factum negatur, in finitione duntaxat facti appellatio: quocirca defensionis genus mutatur. Idem.*

² *Ut in actionibus dementia.] Ex lege Atheniensium, parentes qui paulo negligentius rem familiarem administrabant, ab ejus administratione remove-*

bantur. sic filii Sophoclis Sophoclem dementiae accusarunt. Actio autem mala tractationis actio est uxoria, quando ait uxor se à marito male affici, ideoque vult divertere recepta dote. Idem.

³ *Constat maxime.] Docuit Fab. l. 5. his finitionem constare. in quo sane Arist. refragatur, qui definitionem solo genere & differentia constare putat. sed Arist. de phi-*

rentibus, propriis, ut si finias equum (noto enim maxime utar exemplo) genus est animal: ¹ species, mortale: differentia, irrationale: (nam & homo mortale erat) proprium, hinniens. Hæc adhibetur orationi in pluribus causis. Nam tum est certum de nomine, sed quæritur quæ res ei subjicienda sit: tum res est manifesta, sed de nomine non constat. De re cum dubium est, interim conjectura est: ut si quærat *quid sit deus*. Nam qui id neget, ² *deum esse spiritum omnibus partibus immixtum*, non hoc dicat, falsam esse illius divinæ naturæ appellationem, sicut Epicurus, qui ³ humanam ei formam, locumque inter mundos dedit: sed nomine uterque uno utitur: utrum sit in re, conjectat. Interim qualitas tractatur, ut *quid sit rhetorice, vis persuadendi, an bene dicendi scientia*. Quod genus est in judiciis frequentissimum. Sic enim quæritur, *an deprehensus in lupanari cum aliena uxore, adulter sit*: quia non de appellatione, sed de vi facti ejus ambigitur, an omnino peccarit. Nam si peccavit, non potest aliud esse quam adulter. ⁴ Diversum est genus, cum controversia consistit in nomine, quod pendet ex scripto, nec versatur in judiciis nisi propter verba, quæ litem generant. *An qui se interficit, homicida sit: an qui tyrannum in mortem compulit, tyrannicida: an carmina magorum, veneficium*. Res enim manifesta est, sciturque non idem esse occidere se, quod alium: non idem occidere tyrannum, quod compellere

de philosophica est loquutus. Boëtius quoque in libello de definitione ait definitionem constare quinque illis quæ prædicabilia vulgo appellantur. *Idem.*

¹ *Species, mortale.*] Id ex opinione Platonis. existimat enim *stellas & corpora cælestia* non solum animalia esse immortalia, sed etiam deos. *Idem.*

² *Deum esse spiritum.*] Hæc opinio Pythagoræ est. is enim existimavit deum esse quendam spiritum per omnia commeantem. sic Virg. *Principio cælum & terras, &c.* *Idem.*

³ *Humanam ei formam.*] Epicurus (ut scribit Cic. lib. primo de natura deorum) *μνογενετες* esse dicit deos, humana tamen figura, eosque locavit in intermundiis. id est, vacuis spatiis inter mundos, quos plures existimabat. *Idem.*

⁴ *Diversum est genus.*] Sæpenumero tamen à verbis scripti oritur controversia: quæ res plerosque impulit, ut Cornificium, uti *finitionem* statibus legalibus annumerarent: Fabio tamen est *rationalis*, quanquam lib. 3. eam esse dixit partim *verborum*, partim *verum*. *Idem.*

I Quan-

pellere ad mortem: non idem carmina, ac mortiferam portionem: quæritur tamen an eodem nomine appellanda sint.
¹ Quamquam autem dissentire vix audeo à ² Cicerone, qui permultos secutus auctores dicit *fnitionem* esse de eodem & de altero (semper enim neganti aliquid esse nomen, dicendum quid sit potius) tamen in eandem treis habeo velut species. ³ Nam interim sic convenit quærere, an habendum sit adulterium in lupanari. Cum hoc negamus, non necesse est dicere quid id vocetur, quia totum crimen inficiamur. ⁴ Interim quæritur, *an hoc furtum, an sacrilegium*: non quia sufficiat non esse sacrilegium, sed quia necesse sit dicere quid sit aliud: quo in loco utrunque finiendum est. ⁵ Interim quæritur, in rebus specie diversis, an & hoc eodem modo sit appellandum, cum res utraque habeat suum nomen, ut *amatorium, venenum*. ⁶ In omnibus autem hujus generis litibus quæritur, an etiam hoc: quia nomen de quo ambigitur, utique in alia re certum est. *Sacrilegium est rem sacram de templo surripere*: num & privatam? *Adulterium, cum aliena uxore domi coire*: an & in lupanari? *Tyrannicidium, occidere tyrannum*, an etiam in mortem compellere? ⁷ Ideoque

¹ *Quamquam autem.*] Nihil erat causa quamobrem deberet Ciceronem reprehendere Fabius. nec enim Cic. in *Top.* ait in omni *fnitione* quæri de eodem & alio, sed hanc esse unam *definitionis* formam. est autem ea quæ à dialecticis dicitur *per differentiam*, ut videatur calumniatorem agere Fabius. *Idem.*

² *Cicerone.*] In *Topicis*.

³ *Nam interim sic convenit.*] Hæc species appellatur ab Hermogene *definitio simplex*. fit enim citra nominis substitutionem, sed alia atque alia afferitur definitio. id est, *ὁρισμὸς & ἀνθορισμὸς*. *Idem.*

⁴ *Interim quæritur, an hoc furtum, &c.*] Hæc species est definitionis duplicis Hermogeni, ab eoque appellatur *ἀντινομίαν*. id est, *pronominans*, quia

loco nominis nomen aliud substituitur. *Idem.*

⁵ *Interim quæritur in rebus.*] Hæc species ab Hermogene appellatur *definitio per syllepsin*. id est, comprehensionem. differt à secunda, quia in secunda alterum nomen rejicitur, alterum retinetur, in hac utrunque comprehenditur ab altera parte. *Idem.*

⁶ *In omnibus autem.*] Apud Hermogenem præterea sunt aliæ tres *fnitiones*, quas omisit Fabius. *Idem.*

⁷ *Ideoquē συμμορισμὸς.*] Maxima est affinitas inter *fnitionem* & *sylogismum*: ideoque cum *definitionem* tueri non possumus, statim ad *ratiocinationem* delabimur. ut si non possumus dicere idem esse *nomen*, rem tamen similem esse ostendemus. *Idem.*

que συλλογισμὸς, de quo postea dicam, velut infirmior est finitio, quia hæc quæritur, an idem sit hujus rei nomen, quod alterius: illo, an perinde habenda sit hac, atque illa. ¹ Est & talis finitionum diversitas, ut quidam sentiunt, num idem diversis verbis comprehendatur: ut *rhétorice*, *bene dicendi scientia*, & eadem bene inveniendi, & bene enuncian- di, & dicendi secundum virtutem orationis, & dicendi quid sit officii. Atque providendum, an si sensu non pugnent, comprehensione dissentiant. Sed de his disputatur, non litigatur. Opus est aliquando finitione obscurioribus & ignotioribus verbis, ut quid sit ² *clarigatio*. Erit & inter- im notis nomine verbis: ut *quid sit penus*, *quid littus*. Quæ varietas efficit, ut eam quidam conjecturæ, quidam quali- tati, quidam legitimis quæstionibus subjecerint. ³ Quibus- dam ne placuit quidem omnino subtilis hæc & ad morem Dialecticorum formata conclusio, ut in disputationibus potius per argumenta verborum cavillatrix, quam in ora- toris officio multum allatura momenti. Licet enim valeat in sermone tantum, ut constrictum in vinculis suis habeat eum qui responsurus est, & vel tacere, vel etiam invitum id quod sit contra cogat fateri: non eadem est tamen ejus in causis utilitas. Persuadendum enim judici est: qui et- iam si verbis devinctus est, tamen nisi ipsi rei accesserit, tacitus dissentiet. ⁴ Agenti vero quæ tanta est hujus præ- cisæ comprehensionis necessitas? An si non dixero, *homo est animal rationale mortale*, non potero expositis tot corpo- ris

¹ Est & talis finitionum.] Dialectici agnoscunt etiam quindecim finitionum genera. cum igitur ita diversæ res eadem finiatur, quærunt ac disputant contentiosissime, eodemne modo res hac diversitate definiatur. sed hoc nihil ad oratorem pertinet. nam hac de causa lis nunquam oritur in foro. *Idem.*

² Clarigatio.] Clarigatio est rerum ablatarum repetitio, quæ fit clara voce à patre patrato. *Idem.*

³ Quibusdam ne placuit quidem, &c.] Adi si vacat Jan. Gebhard. Crepund. lib. I. cap. II. p. 6.

⁴ Agenti vero.] Significat Fabius ora- torem non debere breviter definire, & ea lege quam præscribunt dialectici, sed finitione multo pleniori & copiosiori utendum esse. cujusmodi sunt *descri- ptiones*, quibus potius utuntur oratores. *Turneb.*

ris animique proprietatibus latius oratione ducta vel à diis eum vel à mutis discernere? Quid, quod nec uno modo definitur res eadem, sed latiore, varioque tractatu? ut facit Cicero, ut omnes oratores plerunque fecerunt. Rarissima enim apud eos reperietur illa ex consuetudine philosophorum ducta servitus (est enim certe servitus) ad certa se verba adstringendi. Idque faciendum in libris Ciceronis *de oratore* vetat M. Antonius. Nam est etiam periculosum, cum si uno in verbo sit erratum, *tota* causa cecidisse videamur, optimaque est illa media via, qua utitur Cicero pro Cecinna, *ut res proponatur, verba non periclitentur*. Et enim, recuperatores non ea sola vis est, quæ ad corpus nostrum vitamque pervenit, sed etiam multo major ea quæ periculo mortis injecto, formidine animum perterritum loco sæpe & certo statu dimovet. Aut cum finitionem præcedit probatio, ut in *Philippicis* Cicero Servium Sulpitium occisum ab Antonio colligit, & in Clausula demum ita finit, *Is ei profecto mortem attulit, qui causa mortis fuit*. Non negaverim tamen hæc quoque ut expedit causæ, esse facienda, & si quando firma comprehendi poterit, & brevi complexu verborum finitio, esse id tum elegans, tum etiam fortissimum, si modo erit illa inexpugnabilis. ² Ejus certus ordo est, quid sit, an hoc sit, & in hoc fere labor major est, ut finitionem confirmes quam ut in rem finitionem applices. In eo, quid sit, duplex opus est. Nam & nostra confirmanda est, & adversæ partis destruenda finitio. Ideoque in schola, ubi nobis ipsis fingimus contradictionem, duos ponere debemus fines, quales utrinque esse optimi poterunt. ³ At in foro providendum, num forte supervacua, & nihil ad causam

¹ *Philippicis.*] Philip. 9.

² *Ejus certus ordo est.*] *Dispositionem* capitum finitionis & tractationem ponit Boëtius aliquanto fusius. ait enim primum *definiendum* esse, mox *definitio-*
nem confirmandam, deinde *adversarii*
finitionem infirmandam, postremo *fini-*

tionem nostram ad speciem deducendam & applicandam. *Idem.*

³ *At in foro.*] Tractat quædam *fini-*
tionis vitia, quæ tamen non sunt ejus
duntaxat propria, sed etiam argumen-
torum reliquorum, ut est apud Cicero-
nem *in lib. de Inventione*. *Idem.*

fam pertinens, *an ambigua, an contraria, an communis sit finitio*: quorum nihil non accidere agentis culpa potest. Ut recte autem finiamus, ita fiet, si prius in animo constituerimus, quid velimus efficere. Sic enim accommodari ad voluntatem verba poterunt. Atque ut à notissimo exemplo, quo sit res lucidior, non recedamus: *Qui privatam pecuniam de templo surripuit, sacrilegii reus est.* Culpa manifesta. quæstio est, an huic crimini nomen quod est in lege, conveniat. Ergo ambigitur, an hoc sacrilegium sit. ¹ Accusator, quia de templo sit surrepta pecunia, utitur hoc nomine. Reus, quia privatam surripuerit, negat esse sacrilegium, sed furtum. Actor ergo ita finiet, *Sacrilegium est surripere aliquid sacri.* Reus ita finiet, *Sacrilegium est surripere aliquid sacri.* Uterque alterius finitionem impugnat. ² Ea duobus generibus evertitur, si aut falsa est, aut parum plena. Nam illud tertium nisi stultis non accidit, ut nihil ad quæstionem pertineat. Falsa est, si dicas, *Equus est animal rationale*: nam est equus animal, sed irrationale. Quod autem commune cum alio est, desinet esse proprium. Hic reus falsam dicit esse finitionem accusatoris: accusator autem non potest dicere falsam rei. Nam est *sacrilegium, surripere aliquid sacri.* Dicit parum plenam: adjiciendum enim, aut *ex sacro.* Maximus autem usus in approbando refellendoque sine priorum ac differentium, nonnunquam etiam etymologiæ. Quæ tamen omnia, sicut in cæteris, confirmat æquitas, nonnunquam etiam conjectura mentis. Etymologia maxime rara est. Quid enim est aliud *tumulus,*

¹ Accusator.] Accusator finitionem sacrilegii sumit à loco, re omiſſa: reus autem finitionem ducit à re, loco omiſſo: jurisconſulti tamen deciderunt hanc controverſiam poſterioribus ſeculis, dixeruntque duntaxat *commune eſſe furtum*, ſi quis rem privatam de loco ſacro ſurripiat. exiſtimant tamen hoc factum aliquanto gravius eſſe puniendum. *Idem.*

² Ea duobus generibus.] Finitio adverſarii (ut ait Boëtius) bifariam impugnatur, vel à vitis definitionis, vel cum finitionem quidem concedimus, ſed noſtram meliorem comparamus & contendimus. poſterius membrum omiſit Fabius. Porro vitia finitionis ſunt, ſi amplius complectitur, vel ſi minus, aut ſi falſa eſt. addit Cicero, ſi definitio eſt turpis aut inutilis. *Idem.*

I An

us, nisi perturbatio tanta, ut major timor oriatur? Unde etiam nomen ductum est *tumultus*. Circa propria ac differentia magna subtilitas: ut cum quæritur, ¹ an addictus, quem lex servire, donec solverit, jubet, servus sit: altera pars finit ita, *Servus est, qui est jure in servitute*. Altera, *qui in servitute est eo jure, quo servus*: aut, ut antiqui dixerunt, qui servitute servit. Quæ finitio etiam si constat æquo; nisi tamen propriis & differentibus adjuvetur, inanis est. Dicit enim adversarius, servire eum servitute, aut eo jure quo servum. Videamus ergo propria differentiaque liberorum, quæ *libro quinto* leviter in transitu attigeram. *Servus* cum manumittitur, fit libertinus: *addictus* recepta libertate est ingenuus. *Servus* invito domino libertatem non consequetur: *addictus* solvendo, citra voluntatem domini consequetur. ² *Ad servum nulla lex pertinet: addictus legem habet.* ³ *Propria liberi, quæ nemo habet nisi liber, prænomen, nomen, cognomen, tribum: habet hæc addictus.* Excusso quid sit, prope peracta est quæstio, an hoc sit. Id enim agimus, ut sit causæ nostræ conveniens finitio. Potentissima autem est in ea qualitas, an amor, an infania. Huc pertinebunt probationes, ⁴ quas Cicero dicit proprias esse finitionis, *ex antecedentibus, consequentibus, adjunctis, repugnantibus, causis, effectis, similibus*: de quorum argumentorum natura dictum est: ⁵ *Breviter autem pro Cecinna Cicero initia, causas, effecta, antecedentia, consequentia complexus*

¹ *An addictus, quem lex, &c.]* Cic. pro Flacco. Heraclides quidam Hermippo addictus est, cum judicatum non faceret. *Pith.*

² *Ad servum nulla, &c.]* *Servi*, ex sententia jurisconsultorum, *caput non habent*: quocirca jus civile ad eos non pertinet, cum cives non sint, nec proinde lex ulla. *Turneb.*

³ *Propria liberi.]* *Servi* olim nomen suorum herorum habebant, ut docet Plinius. unde dicebantur *Marcipores, Publipores*. id est, servi Publii, aut Mar-

ci. aut certe nomen intelligit ipsius familiæ & gentis, quod deerat servis. *Idem.*

⁴ *Quas Cic. dicit.]* Ex Cic. aliter hic locus est legendus, consequentibus, repugnantibus, adjunctis causis & effectis, ut *adjunctum* non sit loci nomen, sed nomen adjectivum. alioqui *locus ab adjunctis* proprius est conjecturæ, non finitionis. *Idem. Quas Cic. dicit.]* In *Topicis*.

⁵ *Breviter.]* Lib. 5.

plexus est: Quid igitur? fugiebant propter metum? Quid metuebant? *Vim videlicet.* Potestis igitur principia negare, cum extrema conceditis? Sed similibus quoque usus est, Quæ vis in bello appellatur, ea in ocio non appellabitur? Sed ex contrario argumenta ducuntur, ut si quæretur *an amatorium, venenum sit necne: quia venenum, amatorium non sit.* Illud alterum genus, quo fit manifestius adolescentibus meis, (meos enim semper adolescentes putabo) hic quoque fictæ controversiæ utar exemplo. *Juvenes qui convivere solebant, constituerunt ut in littore cœnarent. Unius, qui cœnæ defuerat, nomen tumulo quem extruxerant, inscripserunt. Pater ejus à transmarina peregrinatione cum ad littus idem appulisset, lecto nomine suspendit se.* Dicuntur hi causâ mortis fuisse. Hic finitio est accusatoris, Per quem factum, est ut quis perierit, causâ mortis est, *Rei est, Qui fecit quid sciens, per quod perire homini necesse esset.* Remota finitione, accusatori sat est dicere, Causâ mortis fuistis; per vos enim factum est ut homo periret: quia nisi vos illud fecissetis, viveret. Contra, non statim, per quem factum est, ut quis periret, is damnari debet, ut *accusator, testis, iudex rei capitalis.* Nec undecunque causâ fluxit, ibi culpa est: ut si cui quis profectionem suaserit, ut ad amicum accedat trans mare: & is naufragio perierit. Ad cœnam invitarit, & is cruditate illic contracta decefferit. Nec fuit in causâ mortis solum adolescentium factum, sed credulitas senis, & in dolore ferundo infirmitas; denique si fortior fuisset aut prudentior, viveret. Nec mala mente fecerunt: & ille potuit vel ex loco tumuli, vel ex opere tumultuario suspicari non esse monumentum. Quî ergo puniri debent, in quibus omnia sunt homicidæ præter manum? Est interim certa finitio, de qua inter utranque partem convenit: ut ¹ Cicero dicit, *Majestas est in imperio, atque in omni populi Romani dignitate.* Quæritur tamen, an majestas minuta sit, ut in causâ Cornelii quæsitum est, sed hic

¹ Ut Cicero.] In Partit.

hîc etiam similis videri potest finitivæ: tamen quia de finitione non ambigitur, judicatio est qualitas, atque ad eum potius statum reducenda, ad cuius forte quadam venimus mentionem, sed & erat ordine proximus locus.

C A P. IV.

De ¹ qualitate.

EST autem qualitas alia de summo genere, atque ea quidem non simplex. Nam & qualis sit cujusque rei natura, & quæ forma, quæritur: *an immortalis anima, an humana specie Deus*: & de magnitudine ac numero, *quantus sol, an unus mundus*. Quæ omnia conjectura quidem colliguntur, quæstionem tamen habent in eo, *qualia sint*. Hæc & in suasoriis aliquando tractari solent, ¹ *ut si Cæsar deliberet, an Britanniam impugnet: quæ sit Oceani natura, an Britannia insula*, (nam tum ignorabatur) *quanta in ea terra, quo numero militum aggredienda, in consilium ferendum sit*. Eidem qualitati succedunt facienda, ac non facienda: appetenda, vitanda: quæ in suasorias quidem maxime cadunt, sed in controversiis quoque sunt frequentia: hac sola differentia, quia illic de futuris, hîc de factis agitur. ² Item demonstrativæ partis omnia sunt in hoc statu: factum esse constat: quale sit factum, quæritur. Lis est omnis aut *de premio*, aut *de pœna*, aut *de quantitate*. Igitur primum genus causæ, aut simplex,

¹ **Qualitate.]** Qualitas & ποιότης & ποσότης significant.

² **Est autem qualitas.]** Qualitas de summo genere est, in qua quæritur de tota rei natura. adjicit ei etiam quantitatem Fab. Hæc quæstio non solet cadere in causas forenses. Alia est quæstio de rebus qualitati subjectis, ut de honesto & turpi, de utili & inutili, justo & injusto: hæc quæstio in causas deliberativas, demonstrativas, judiciales sæpe cadit. Turnebus.

³ **Ut si Cæsar.]** Cæsar cum in Galliis esset, resque gereret, naves extruxit, ac

in Britanniam trajecit, hætenus fama & nomine duntaxat cognitam: Britanos aliquot præliis afflixit, regique tributum imposuit, & obsides imperavit. Idem.

⁴ **Item demonstrativa.]** Deliberativa materia & demonstrativa maxime continetur qualitate, alii tamen status in eas causas cadere possunt, ut docuit Fab. lib. 3. Trapezuntius certe existimat statum pragmaticum, in quo de faciendo vel non faciendo quæritur, semper cadere in deliberativam materiam. Idem.